

Мартиненко Олег Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0468-051X

РОБОТА ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ДЕОКУПАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА КРИМІНОГЕННІ ВИКЛИКИ

У статті проаналізовано основні підходи, здійснені Хорватією, Боснією та Герцеговиною для налагодження ефективної діяльності поліції після завершення збройного конфлікту. Встановлено, що постконфліктні країни мають спільні підходи: демілітаризація та реформування поліції, навчання персоналу та його сертифікація, протидія корупції та незаконному обігу зброї. Розглянуто зміст та особливості таких заходів, а також сутність криміногенних викликів, що постають перед поліцією в умовах роботи на деокупованих територіях. Визначено, що досвід країн колишньої Югославії може бути врахований при стратегічному плануванні розвитку МВС України.

Ключові слова: діяльність поліції на деокупованих територіях, постконфліктний період, криміногенні виклики, демілітаризація та реформування поліції.

Перспективи завершення збройного конфлікту на Донбасі є одним із пріоритетних питань не лише політичних, а й наукових дискусій. У політичній сфері ці перспективи окреслені ініціативою України щодо введення на територію ОРДЛО миротворчої місії, яка активно обговорювалася у нормандському та мінському форматі упродовж 2018 року [1, 2]. У науковій, зокрема правовій, площині зазначена ініціатива, підтримана положеннями Закону України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях”, а також практично-орієнтованою візією МВС України “Стратегія відновлення цілісності України і деокупації Донбасу. Механізм “малих кроків””.

Водночас у наукових колах практично не розглядаються прогностичні варіанти того, як саме може працювати поліція на деокупованих територіях, зважаючи на присутність міжнародних спостережних інституцій та нові криміногенні виклики. Мета нашої статті – окреслити основні проблеми, які можуть постати перед Національною поліцією та МВС України, враховуючи досвід постконфліктної діяльності поліції Хорватії, Боснії та Герцеговини.

Частково проблеми діяльності правоохоронних структур України в умовах деокупації та присутності миротворчої місії висвітлені у дослідженні О.В. Кресіна, І.М. Проценко, К.О. Савчука, О.М. Стойко [3]. Проте вони здебільшого стосувалися юрисдикції ДПСУ, митних та податкових органів, оскільки акцент у роботі зроблено на участь миротворчої місії в цивільних та господарських правовідносинах, екстратериторіальному статусі її приміщень, переміщенні збройного

контингенту та техніки через державний кордон, невідлеглості миротворців юрисдикції України, а також на їх привілеях та імунітетах.

Якщо ж звернутися до особливостей роботи поліції Хорватії, Боснії та Герцеговини у постконфліктний період, то ми можемо помітити, що проблеми, які вирішували правоохоронці цих країн, можуть мати безпосередні аналоги із можливим розвитком подій в Україні: демілітаризація та реформування поліції, навчання персоналу та його сертифікація, протидія корупції та незаконному обігу зброї.

Передусім слід звернути увагу на специфіку Хорватії, де на території Східної Славонії, населеної переважно сербським населенням, після завершення війни залишилися сербські військові та поліцейські підрозділи. Оскільки вони не брали активної участі у військових діях 1991–1992 рр., хорватський уряд просто розформував ці підрозділи, не притягаючи сербських військових та поліцейських до кримінальної відповідальності. Проте хорватські органи влади не змогли запровадити на території Східної Славонії поліцейську службу, сформовану хорватським персоналом. Сербське населення регіону негативно ставилося до хорватських правоохоронців і було переконане, що хорватські поліцейські будуть виконувати свої обов'язки вкрай упереджено, керуючись мотивами помсти та дискримінації на етнічно-релігійному ґрунті.

Враховуючи напруженість постконфліктної ситуації, місія ООН (UNTAES) була вимушена запропонувати виключно для Східної Славонії т.зв. перехідні поліцейські сили – багатонаціональну поліцію (TAPF).

Остання була створена за підтримки хорватських державних інституцій та місцевої сербської влади і складалася з 811 сербських, 815 хорватських офіцерів поліції та 52 представників інших етнічних груп. Для уникнення суб'єктивізму та можливих конфліктів до багатонаціональної поліції не були прийняті хорватські поліцейські, чиї родичі загинули під час війни, а також ті, чиї родичі проживали на той час у Сербії, Боснії, Чорногорії, Македонії. Одночасно не прийняли сербських поліцейських, стосовно яких були підозри у причетності до вчинення воєнних злочинів. З цих же міркувань, а також для забезпечення об'єктивності та неупередженості, до патрульних нарядів входили один сербський поліцейський, один хорватський та представник Цивільної поліції ООН [4].

Досить схожа ситуація може скластися в Україні, якщо контроль над ОРДЛО буде здійснювати тимчасова адміністрація ООН або миротворча місія, яка керуватиметься інтересами усіх сторін, ураховуючи, зокрема, положення Резолюції № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи “Декларація про поліцію”. Остання у розділі “С. Війна й інші надзвичайні обставини – окупація іноземною державою” констатує, що якщо “...поліцейський йде у відставку в період ворожої окупації у зв'язку з тим, що він примушується до виконання незаконних розпоряджень, що суперечать інтересам цивільного населення, як було описано вище, а також тому, що він не знаходить для себе іншого виходу, відразу після закінчення окупації його мають поновити на посаді поліцейського без шкоди особистих прав і доходів, які надавалися б йому, якби він залишався в поліції”. На практиці це може означати, що Національна поліція України після завершення деокупації може бути вимушена розглядати питання поновлення на службі тих працівників

ОВС України, які залишилися на окупованих територіях і не вчиняли дій, що містять склад злочину.

Процес демілітаризації, незначний за масштабами в Хорватії, більше стосувався Боснії та Герцеговини, де поліція під час війни стала надмірно мілітаризованою і майже не відрізнялася за формою та тактикою дій від військових підрозділів. Боснійські поліцейські описувалися як “солдати з поліцейськими шевронами, одягнені у військову форму або фактично організовані як воєнізовані підрозділи”. Поліцейські підрозділи брали безпосередню участь у бойових діях, та відповідно – мали відношення до вчинених воєнних злочинів [5]. До того ж, за оцінками ООН, під час війни 70 відсотків порушень прав людини в Боснії та Герцеговині можуть бути пов’язані з поліцією”, оскільки частина збройних поліцейських формувань майже не відрізнялась від організованої злочинності, займаючись грабежами, викраденням людей та контрабандою [6].

Перша стадія демілітаризації поліції передбачала, що у підрозділах залишається лише 1 гвинтівка (автомат) на 10 поліцейських та по одному пістолету на кожного поліцейського. З поліцейських підрозділів вилучили всі гранати, гранатомети, міни, кулемети тощо. “Спеціальна поліція” (аналог українських полків поліції спеціального призначення) була розформована, а загальну кількість поліцейських скоротили з 44 000 до 15 800 станом на 2002 рік [7].

Друга стадія демілітаризації була тісно пов’язана з навчанням персоналу.

Після закінчення війни хорватські поліцейські, які проходили службу під час війни, пройшли обов’язкове додаткове навчання, 50 % якого складала робота з населенням, діловий етикет та ділове листування, правила поліцейської роботи. МВС Хорватії відмовилося від підготовки поліцейських “фахівців на усі руки” і стало випускати виключно вузькоспеціалізованих поліцейських. Це дозволило частково вирішити проблему зниження політичного впливу на поліцію, коли офіцери могли просуватися політиками на посади незалежно від своєї спеціалізації. Навчання боснійських поліцейських з наступною сертифікацією передбачало складання іспитів із шести обов’язкових дисциплін, таких як: права людини, демократична робота поліції, правила дорожнього руху, основи управління, комп’ютерна підготовка, правоохоронна діяльність із залученням громадськості [8].

Серед криміногенних викликів найбільшою проблемою в діяльності поліції на деокупованих територіях залишається наявність нелегальної зброї. Після п’яти років після припинення бойових дій, у 2000 р., боснійська влада спільно з миротворчими силами вилучила 845 гвинтівок і пістолетів, більше 235 000 патронів, 2614 ручних гранат, 1405 кг вибухових речовин і 5720 боєприпасів до мінометів і гранатометів. За 2003–2006 рр. під час добровільної здачі зброї від населення Боснії та Герцеговини (3 млн 503 тис. осіб) було отримано 15 150 гвинтівок та пістолетів, більше 4 780 000 патронів, 54 469 ручних гранат, 1200 кг вибухових речовин, 6 476 мін, 58 990 боєприпасів до мінометів та гранатометів.

Відповідно до дослідження, опублікованого ПРООН у 2004 р., кількість незареєстрованої стрілецької зброї коливалося у межах від 148 400 до 494 300 одиниць. Водночас у 2004 р. боснійськими правоохоронцями було офіційно зареєстровано 353 000 одиниць цивільної вогнепальної зброї. Таким чином, у Боснії та Герцеговині на кожного четвертого мешканця припадало по одній одиниці

вогнепальної зброї – легальної або нелегальної [9]. Саме з цих причин контрабанда зброї з Боснії та Герцеговини до європейських країн досі становить серйозну загрозу безпеці на Західних Балканах.

Серед інших криміногенних викликів, що постали перед хорватськими та боснійськими поліцейськими, можна назвати наявність територій без належного поліцейського контролю; проблеми з етнічною, релігійною, політичною нетерпимістю; наявність кримінальних авторитетів та колишніх “польових командирів”, різних за небезпечністю та величиною районів, що перебували під їх впливом; масштаби корупції.

Відповідно до окреслених викликів складався спектр найбільш поширених видів протиправних дій:

- вбивства за політичними, етнічними, релігійними мотивами;
- насильство над представниками політичних, етнічних, релігійних меншин;
- крадіжки майна із залишених мешканцями будинків;
- злочини із застосуванням зброї;
- помста;
- позасудова розправа;
- помилковий донос.

Обтяжуючими факторами поліцейської діяльності в постконфліктний період були проблеми, що виникали у взаємодії з різними цільовими аудиторіями. Так, у стосунках із представниками міжнародних організацій та миротворчих місій в якості таких проблем зазначалися різний рівень стандартів професійної діяльності; наявність мовного та ментального бар'єрів; взаємна підозра у некомпетентності. Робота з населенням деокупованих територій також виявила серед проблем наявність негативних стереотипів стосовно поліції; недовіру громадян щодо неупередженості правоохоронців; підвищену агресивність у спілкуванні з поліцією; залежність від пропаганди воєнного часу.

Таким чином, досвід Хорватії, Боснії та Герцеговини демонструє, що процес налагодження ефективної поліцейської діяльності у постконфліктний період має враховувати наявність специфічних проблем у двох стратегічних напрямках. Перший стосується сфери управління, в якій потребують свого вирішення питання демілітаризації та подальшого реформування поліції, навчання та сертифікації (переатестації) персоналу, протидії корупції та розвитку засад community policing. Другий напрям безпосередньо стосується специфічних проблем деокупованих територій, серед яких провідні місця посідають незаконний обіг зброї та боєприпасів, поширеність злочинів з мотивів помсти, крадіжок покинутого майна, високий рівень аномії та недовіри до представників влади. Враховуючи викладене, можна стверджувати, що більшість проблем, пов'язаних із деокупаційною діяльністю поліції, може бути спрогнозована та врахована під час стратегічного планування розвитку МВС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Robert Serry*. Blue helmets in Donbas? A phased and sequenced scenario to unlock the Minsk agreements and restore peace in Ukraine. – UPEACE Centre The Hague. 2018. 32 p. URL: [http://www.upeace.nl/cp/uploads/downloadsnieuws/UPH-report-Blue-Helmets-in-Donbas-\(2018\).pdf](http://www.upeace.nl/cp/uploads/downloadsnieuws/UPH-report-Blue-Helmets-in-Donbas-(2018).pdf) (дата звернення: 07.05.2019).

2. *Richard Gowan*. Can the United Nations Unite Ukraine? – Hudson Institute, 2018. 37 p. URL: <https://www.hudson.org/research/14128-can-the-united-nations-unite-ukraine> (дата звернення: 07.05.2019).

3. *Проценко І.М., Савчук К.О., Стойко О.М.* Політико-правові засади миротворчої операції в Донбасі: світовий досвід для України: наукова записка / Кресін О.В. (кер. авт. кол., наук. ред.), Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2018. 243 с.

4. *Dr. Florian Bieber*. Policing the Peace after Yugoslavia: Police Reform between External Imposition and Domestic Reform – University of Kent, UK. 2010. 21 p. URL: <http://www3.grips.ac.jp/~pinc/data/10-07.pdf> (дата звернення: 03.05.2019).

5. *Vejnovic, Dusko and Velibor Lalic*. “Community Policing in a Changing World: A Case Study of Bosnia and Herzegovina”. *Police Practice and Research* 6(4). 2005. Pp. 363–373. URL: https://www.researchgate.net/publication/233002762_Community_Policing_in_a_Changing_World_A_Case_Study_of_Bosnia_and_Herzegovina (дата звернення: 03.05.2019).

6. *İvkovic, Sanja Kutnjak and Tara O'Connor Shelley*. “The Bosnian Police and Police Integrity: A Continuing Story.” *European Journal of Criminology* (2). 2005. Pp. 428–464. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1477370805056057> (дата звернення: 04.05.2019).

7. *Celador, Gemma Collantes*. “Becoming ‘European’ through Police Reform: A Successful Strategy In Bosnia and Herzegovina?” *Crime, Law and Social Change* 51. 2009. Pp. 231–242. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00478397/document> (дата звернення: 03.05.2019).

8. *Padurariu, A.* The Implementation of Police Reform in Bosnia and Herzegovina: Analysing UN and EU Efforts. *Stability: International Journal of Security & Development*, 3(1): 4. 2014. Pp. 1–18, URL: <http://dx.doi.org/10.5334/sta.db> (дата звернення: 06.05.2019).

9. *Erwin Kauer*. Weapons Collection and Destruction Programmes in Bosnia and Herzegovina. URL: http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/small_arms_weapons_collection_destruction_e_kauer.pdf (дата звернення: 06.05.2019).

REFERENCES

1. *Robert Serry* (2018) “Blue helmets in Donbas? A phased and sequenced scenario to unlock the Minsk agreements and restore peace in Ukraine”. – UPEACE Centre The Hague, 32 p. URL: [http://www.upeace.nl/cp/uploads/downloadsnews/UPH-report-Blue-Helmets-in-Donbas-\(2018\).pdf](http://www.upeace.nl/cp/uploads/downloadsnews/UPH-report-Blue-Helmets-in-Donbas-(2018).pdf) (date of application: 07.05.2019) [in English].

2. *Richard Gowan* (2018) “Can the United Nations Unite Ukraine?”, Hudson Institute, 37 p. URL: <https://www.hudson.org/research/14128-can-the-united-nations-unite-ukraine> (date of application: 07.05.2019) [in English].

3. *Protsenko I.M., Savchuk K.O., Stoyko O.M.* (2018) Polityko-pravovi zasady myrotvorchoi operatsii v Donbasi: svitovyi dosvid dlia Ukrainy. “Political and legal principles of the peacekeeping operation in the Donbass: world experience for Ukraine: Scientific note”, edit. O.V. Kresin, Kyiv: Institute of State and Law named after Koretsky V.M. of National Academy of Sciences of Ukraine, 243 p. [in Ukrainian].

4. *Florian Bieber, Dr.* (2010) “Policing the Peace after Yugoslavia: Police Reform between External Imposition and Domestic Reform”, University of Kent, UK, 21 p. URL: <http://www3.grips.ac.jp/~pinc/data/10-07.pdf> (date of application: 03.05.2019) [in English].

5. *Vejnovic, Dusko and Velibor Lalic*. (2005) “Community Policing in a Changing World: A Case Study of Bosnia and Herzegovina”, *Police Practice and Research* 6(4). 363–373 pp. URL: https://www.researchgate.net/publication/233002762_Community_Policing_in_a_Changing_World_A_Case_Study_of_Bosnia_and_Herzegovina (date of application: 03.05.2019) [in English].

6. *İvkovic, Sanja Kutnjak and Tara O'Connor Shelley*. (2005) “The Bosnian Police and Police Integrity: A Continuing Story”, *European Journal of Criminology* (2). 428–464 pp. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1477370805056057> (date of application: 04.05.2019) [in English].

7. *Celador, Gemma Collantes*. (2009) “Becoming ‘European’ through Police Reform: A Successful Strategy In Bosnia and Herzegovina?”, *Crime, Law and Social Change* 51, 231–242 pp. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00478397/document> (date of application: 03.05.2019) [in English].

8. *Padurariu, A.* (2014) “The Implementation of Police Reform in Bosnia and Herzegovina: Analysing UN and EU Efforts Stability”, *International Journal of Security & Development*, 3(1): 4, 1–18 pp, URL: <http://dx.doi.org/10.5334/sta.db> (date of application: 06.05.2019) [in English].

9. *Erwin Kauer.* “Weapons Collection and Destruction Programmes in Bosnia and Herzegovina”, URL: http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/small_arms_weapons_collection_destruction_e_kauer.pdf (date of application: 06.05.2019) [in English].

UDC 351.749, 343.92

Martynenko Oleh,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0468-051X

POLICE WORK UNDER CONDITIONS OF DEOCCUPATION: FOREIGN EXPERIENCE AND CRIMINOGENIC CHALLENGES

The article analyzes the main approaches taken by Croatia, Bosnia and Herzegovina to establish effective police activity after the end of the armed conflict. It has been defined that post-conflict countries have common approaches: demilitarization and police reform, personnel training and certification, counteracting corruption and illicit arms trafficking. The content and features of such measures, the relationship between demilitarization of the police and its reform and personnel training are considered. The creation of the Multinational Police in Eastern Slavonia (TAPF) has been considered in detail. The emphasis was placed on the compulsory training of police officers serving during the war, which includes the work with the public, human rights, democratic policing.

The essence of criminogenic challenges facing the police in the conditions of work in the de-occupied territories is analyzed. It is stated that the presence of illegal weapons poses a special threat to public safety.

Among the most widespread crimes committed in the postwar period, has been reported the following: violence against representatives of political, ethnic, religious minorities; theft of property from abandoned houses; revenge, extrajudicial execution, false denunciation. The problems of communication with different target audiences have been identified as the aggravating factors in policing during the post-conflict period.

It has been determined that the experience of the countries of the former Yugoslavia can be taken into account in the strategic planning of the development of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Keywords: police activity in the de-occupied territories, post-conflict period, criminogenic challenges.

Отримано 06.06.2019